

מערך שיעור

הטקס כמכונן ומשמר את הזהות הקולקטיבית, יתרונות וחסרונות מערך השיעור מלווה את ידיעון: המיתוס והטקס

מהלך השיעור:

1. פתיחה:

הקרנת סרטון הומוריסטי העוסק בעמידתם של חרדים בצפירה:

"לחזור הביתה בשלום"

שאלה לתלמידים:

מדוע זה כל כך מכעיס אותנו שהחרדים לא עומדים בצפירה?

2. דיון: מדוע לטקסים מעמד חשוב בחייו של היחיד ושל הקהילה?

לבקש מהתלמידים לחשוב על טקס שהם מכירים, טקס דתי, אזרחי או אפילו טקס אישי.

לבקש מהתלמידים לכתוב במחברות תיאור קצר של הטקס, ובשתיים שלוש נקודות מה הקשר בין הטקס עצמו ובין המשמעות שהוא מגלם?

איסוף במליאה: מדוע לדעתכם קבוצות ואנשים פרטיים מקיימים טקסים בשגרת חייהם?

להלן מספר תשובות אפשריות : [1]

- הטקס מקבע משמעות קולקטיבית. בשעה שיחידים או קבוצות חוזרים שוב ושוב על אותו הטקס, הרי שמשמעות זו מוטמעת בתודעה הקולקטיבית.
- הטקס יוצר חיץ בין מי שמקיים אותו ומי שאיננו מחזיק בו. חיץ זה מאפשר להגדיר את גבולותיה של הקהילה, מי שייך לה ומי נמצא מחוצה לה.
- הטקס מחלץ את המשמעות מן העולם הסמוי ומוציאו אל המרחב הגלוי.

3. מדינת ישראל עיגנה בחוק את ציון יום השואה. עיון בלשון החוק מעלה כי הוא משאיר מרחב תמרון גדול המאפשר אופני זיכרון שונים:

חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה, תשי"ט-1959

סעיף 2: דרכי קיום של יום הזיכרון:

ביום הזיכרון תהא בכל רחבי המדינה דומיה של שתי דקות בהן תשבות כל עבודה ותיפסק כל תנועה בדרכים;

מערך שיעור

יקוימו אזכרות, עצרות עם, וטקסי התייחדות במחנות הצבא ובמוסדות החינוך; הדגלים על הבניינים
הציבוריים יורדו לחצי התורן;

תכניות השידורים ברדיו יביעו את ייחודו של היום, ובבתי השעשועים יעלו אך נושאים ההולמים את
רוחו.

לשאול את התלמידים:

כיצד נראים בפועל "עצרות העם, טקסי התייחדות במחנות הצבא ובמוסדות החינוך"?

אילו תכניות ברדיו "מביעות את ייחודו של היום"?

האם יכולות היו להיות אפשרויות אחרות לעיצוב טקסי יום הזיכרון?

מדוע לדעתכם אנו שבים שוב ושוב אל אותם טקסטים, שירים, ופעולות כמו הדלקת נרות והורדת
הדגל לחצי התורן?

4. דיון: מה יתרונותיו ומהם חסרונותיו של הטקס:

את הדיון ניתן לקיים באמצעות עיון במנהגי האבלות על חורבן בית המקדש:

משחרב בית המקדש תקנו חכמים שהיו באותו הדור

שאינו בונין לעולם בנין מסוייד ומכוויר כבנין המלכים.

אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד...

וכן התקינו שהעורך שלחן לעשות סעודה לאורחים

מחסר ממנו מעט ומניח מקום פנוי בלא קערה מן הקערות הראויות לתת שם.

וכשהאשה עושה תכשיטי הכסף והזהב

משיירת מין ממיני התכשיט שנוהגת בהן כדי שלא יהיה תכשיט שלם.

וכשהחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותן בראשו מקום הנחת התפילין.

(רמב"ם, משנה תורה, הלכות תעניות, פרק ה, הלכות י"ב-י"ג)

שאלות לתלמידים בעקבות קריאת המקור:

לאילו ממנהגי האבלות יש לדעתכם מקום אף בימינו אנו?

אילו מהם אינם רלוונטיים היום בעיניכם?

מדוע אנשים שומרי מסורת ממשיכים להחזיק במנהגי אבלות אלו?

מהם היתרונות והחסרונות של חזרה שוב ושוב אל אותם המנהגים/הטקסים?

מערך שיעור

בול יום הזיכרון. רשות הדואר

5. ניסוח תשובה לשאלת עמדה:

לחלק לתלמידים כרטיסיות עם שני מקרים השנויים במחלוקת, האחד קשור לנוסח המופיע על מצבות חללי צה"ל והשני מתייחס לטקסי השואה האלטרנטיביים.

נוסח אישי או קולקטיבי על מצבות הנופלים בקרב?

טקסי אבל וקבורה משמעותיים בכל התרבויות, וכך גם בתרבות היהודית. טקס זה עוצמתי במיוחד, כאשר מדובר בנפילתו של חייל צעיר, שיצא להגנת העם, במדינה שאתוס גבורת הקרב וניצחון הרוח הוא נשמת אפה. מה קורה כשמשפחת הנופל מבקשת לחרוג מכללי הטקס הנוקשים? הנה דוגמה כואבת לכך:

משפחתו של רב"ט ערן ויכסלבאום, שנפל באסון צאלים השני, עתרה לבג"ץ בבקשה להוסיף כיתוב אישי על מצבת בן המשפחה האהוב, וכשהצליחה במאבקה סללה את הדרך למשפחות נוספות המעוניינות להוסיף טקסט קצר לצד הנוסח הצבאי המקובל.

בבואו לנמק את התנגדותו לעתירה כתב השופט י' מלץ:

בית עלמין אזרחי הוא מקום קדוש למשפחות הנפטרים. בית עלמין צבאי הוא בעיני הרבה יותר מזה, זהו מקום קדוש לעם ולמדינה. החללים הטמונים בו אינם רק יקיריהם של המשפחות, אלא גם יקירי העם כולו והמדינה כולה. הוא נושא לא רק לכאבן של המשפחות, אלא לכאבו של העם כולו, וככזה הינו במידה רבה אתר היסטורי. אין תימה, אפוא, שהמועצה – שיש לשוב ולהדגיש שהיא מורכבת כולה מהורים שכולים – כל כך חרדה לצבינו האחיד והשוויוני. [2]

על אף שעתירתה של משפחת ויכסלבאום נדחתה בדיון הראשון, הרי שבדיון נוסף הוחלט להגיע לפשרה, באופן בו הפרקטיקה הטקסית תהיה מורכבת מצד אישי וצד ממלכתי אחיד. כך כותב השופט ש' לוין בבואו לנמק מדוע יש לאפשר כיתוב אישי לצד הנוסח הקבוע:

מערך שיעור

כשאנו כופים את השליטה שלנו על בתי הקברות הצבאיים, אנחנו כאילו אומרים – הבן שלך, הבעל שלך, האבא שלך הוא שייך למדינה. לך אין מה לומר בעניין זה. אני חושב שזאת גישה פסולה. [3]

הטקס מאפשר אחידות ושוויון בין החייל הפשוט והמפקד שבע הקרבות, ערכים אלה יונקים מהאתוס המכונן של החברה הישראלית. אלא שלצדו של אתוס זה חיים 'סיפורי מסגרת' נוספים המניעים את המשפחות השכולות לתת ביטוי אישי ליקריהם שהיו ואינם עוד.

טקסי יום השואה, טקס ממוסד או אלטרנטיבי?

טקס יום השואה מורכב ממספר אלמנטים החוזרים על עצמם, הכוללים קטעי נגינה או שירה, קטעי הקראה, לעיתים הדלקת נרות, ותמיד שירת התקווה בסיומו.

לצד טקס זה, ישנם טקסים חלופיים. הנה שתי דוגמאות לטקסים מסוג זה:

הדלקת נר שביעי בבית הספר קדמה:

בבית הספר קדמה בתל אביב, שהינו חלק מרשת ששמה לה למטרה לקדם את השוויון בחינוך במדינת ישראל, הוחלט להדליק נר שביעי בטקס יום השואה. זהו חלק מהטקסט שליווה את הדלקת נר זה:

אנו, יהודים בני הדור השלישי לתקומה ולעצמאות, מבקשים בדחילו וברחימו ליטול מתוך אש זכרם של ששת מיליוני הקורבנות של השואה הנאצית, למעין אבוקה נוספת ולהציגה בפני כל העולם. אבוקה שביעית.

לנו הזכות הטרגית לעמוד כאן, לזכור ולהזהיר: אין עם, אין תרבות ואין קבוצת בני אדם המחוסנים מפני שואה, גזענות, רדיפות והשמדה. [4]

הדלקת הנר בשביעי הובילה למהומה תקשורתית. אנשי ציבור רבים הביעו את התנגדותם לעצם ההשוואה בין שואת יהודי אירופה לאסונות של עמים ותרבויות אחרים.

טקס השואה האלטרנטיבי בתיאטרון תמונע מתקיים למעלה מ-15 שנה. בטקס עולים עשרה דוברים הנותנים את נקודת מבטם האישית. אלו חלק מן הדברים שאמר אחד ממייסדי הטקס, אבי גיבסון בר-אל, בראיון שנערך עמו: [5]

חשוב לנו להגיד שאנחנו לא באים להחליף את הטקסים המסורתיים. בגלל זה, אגב, הטקסט שלנו מתחיל ב-22:00 – בדיוק השעה שבה מסתיים הטקס הממלכתי ביד ושם. טכנית זה מאפשר לאנשים להשתתף בטקסים מסורתיים ממלכתיים וגם בטקס שלנו; וזה גם סימבולי באמירה שהטקסים צריכים להתקיים זה לצד זה. הנקודה החשובה ביותר מבחינתנו, כאלטרנטיבה, היא לא לדבר על ברלין 1945 אלא על ישראל 2012. לנסות להבין איך השואה או זיכרון השואה מעצב את החיים שלנו והמעשים שלנו כפרטים וכקבוצה היום...

לטקסים המסורתיים יש חשיבות גדולה עבור החברה, כל חברה, כי דרכם היא מגדירה את עצמה ובוראת את עצמה כחברה. אם אין טקס מסורתי-ממלכתי, אין גם טקס אלטרנטיבי.

לבקש מהתלמידים לבחור באחד המקרים ולנסח את עמדתם בנוגע לדילמה שהוא מעורר:

הבע את עמדתך בעניין זה. הצג שני נימוקים התומכים בעמדתך, ומתבססים על מושגים מתחום האזרחות.

בכתיבתך הקפד על הרכיבים הבאים:

א. טענה – הצגת עמדתך בעניין באופן ברור.

מערך שיעור

ב. הנמקה – הצגת שני נימוקים, שבעזרתם אתה מבסס את טענתך על מושגים וידע מתחום האזרחות.

[1] מבוסס על: איתמר גרינולד, המיתוס במציאות ההכרתית, ההיסטורית והמחקרית, האיגוד העולמי למדעי היהדות תשנ"ח, 187-210.

[2] בג"צ 5688/92 שמואל ויכסלבאום וחווה ויכסלבאום נגד שר הביטחון והמועצה הציבורית להנצחת החייל.

[3] דנג"צ 3299/93 בג"צ 5688/93 שמואל ויכסלבאום וחווה ויכסלבאום נגד שר הביטחון והמועצה הציבורית להנצחת החייל.

[4] לקוח מאתר העוקץ: "שלהבתו מדליקה נר".

[5] <http://www.nrg.co.il/online/47/ART2/358/706.html>